

Åter till ödsligheten

Det kan tyckas vara alldeles likgiltigt, vem som är huvudredaktör för en sovjetrisk kulturtidskrift. I varje fall borde det sakna intresse i Sverige, att författaren Alexander Tvardovskij lämnar sin post i Novy Mir, »Den nya världen». Men förhållandet är ett annat. Bakom hans avgång har krafter verkat, som influerar på utvecklingen långt utanför de litterära kretsarna i Sovjetunionen. Samma krafter kan uppträda överallt, där jordmånen för dem är beredd.

Stalintidens litteratur kännetecknades av social realism. Denna innebar att författarna skulle beskriva sovjetsamhällets verklighet, vilken som bekant alltid var lycklig och sund och framgångsrik, medan de samtidigt bugade för självhärskaaren, som var allt det godas källa. Till honom såg alla med tacksamhet upp. När Stalin var borta, fördömdes personkulten. Han ersattes av partiet. Uppenbarligen var det inte lätt att överföra den dyrkan, som dock många aningslöst ägnat Stalin, till ett anonymt kollektiv. Partiets inflytande blev ej vad det självt tänkt sig. För individualistiska författare var det dessutom lockande att en gång få bryta egna vägar. Följderna av självständigt tänkande behövde inte längre bli fängelse eller död.

Ett organ för den nya liberala tendensen i sovjetisk litteratur fann man i Novy Mir. Där publicerade Alexander Solsjenitsyn »En dag i Ivan Denisovitjs liv». Författaren är nu bojkottad av den ryska författarföreningen, och hans verk blir inte längre tryckta. I Novy Mir skrev

Alexander Siniavskij. Han är dömd till fem års arbetsläger i Sibirien. Den lilla ljusning i form av en begynnande andlig frihet, som de senaste tio eller femton åren börjat framtona över den sovjetiska litteraturens hårda mark, har sakta men säkert övergått i skymning. Alexander Tvardovskij hade meddelat, att han i år i sin tidskrift skulle publicera något så sällsynt som en efterlämnad skrift av Boris Pasternak, nobelpristagaren som ej fick lov att taga emot sitt pris. Den skriften kommer man inte att få läsa. Tvardovskij har anklagats för bristande ideologisk vaksamhet, och han har avsatts.

Ideologisk vaksamhet innebär på kommunistiskt språk ett ängsligt iakttagande av att man skriver vad det anonyma partiet anser lämpligt. Partiets vilja tolkas av några rätttroga författare, som befinner sig i den ställningen att de kan avlyssna viskningarna inom Kremles murar. De vet inom vilka gränser man får röra sig. Genom deras ideologiska censur passerar det banala och det ordinära oantastat. Självständiga tänkare göra sig ej besvär, än mindre geniala sådana. Så drog en gång den stalinistiska konservatismen upp sin hårda linje, och så är denna för närvarande under återinförande i Sovjetunionen.

Men inte bara där. Det självständiga tänkandet har också bildat grunden för vad som kallats det liberala tövädret, utmärkt av en dragnings mot individuell och slutligen också nationell frihet. När utvecklingen gått så långt, stoppas den med stridsvagnar. Vad som inträffade i Tjecko-

slovakien 1968 har fortsatt med inte mindre upprörande händelser sedan dess. Alexander Dubček, som då släpades till Moskva för att förödmjukas, har i februari i år skickats i en säkerligen välbevakad landsflykt som proformaambassadör. I hans land har redskap för reaktionen trätt till. Ett av dem, premiärminister Lubomir Strougal, har yttrat sig om massmedia i sitt land. De måste medverka till att det bara skall finnas ett sätt att tänka i landet, har han sagt. »Ingen plats finns för individuella meningar.»

Man vet av historien, att sådana herrar ej kan räkna på att regera länge. Revolutionen förtär sina barn: den hänsynslösa maktkampen på kommunistpartiernas höjder döljs för offentligheten, men resultatet talar. Berija blev skjuten – dräpt skulle man säga på västerländskt språk, eftersom varken rannsaking eller dom förekom i hans fall – medan andra mera diskret förs undan.

Efter dem blir en förtorkad ödslighet kvar. Det ligger i sakens natur, att när alla tvångsvis tänker lika är varje originalitet utesluten. Likatänkandet förläggs dessutom till en genomsnittsnivå. Det är säkrast så. Fortfarande kommer det att finnas folk som skriver, men de stora för-

fattarnas verk blir otryckta eller konfiskerade. Med litteraturens förfall följer teaterns, musikens, konstens. Man behöver ej beundra viss modern konst för att trots allt föredra fri konkurrens mellan skramlande plåtskulpturer, som man kan skrat- ta åt, framför kommenderad »social realism», som först de styrande och snart den härskande meningen ser på med allvar.

Endast ett steg till, och också forskningen är i farozonen. Stalin hade på sin tid egna åsikter i genetik, varav följde att även landets mest kunniga vetenskapsmän, för att överleva, mot bättre vetande tvingades att följa hans anvisningar: det var en intellektuellt djupt korrump- rande situation. Stalins fall är inte unikt. Mer medelmåttiga diktatorer än han har trots sig äga kunskaper, endast därför att de haft makt. En styrd forskning måste för dem alltid bli ett ideal.

Ett land, där den politiska ledningen efter sitt behag söker forma eller to m undertrycka litteratur, vetenskap och konst, får sist betala ett pris. Det heter andlig utarmning. Vi, som lever i enpartiväldets skugga, bör vara medvetna om vilka riskerna är.